

УДК 008:24:34:39:94(477)

В.О. Радзієвський, к. культурології, доцент

II СВІТОВА ВІЙНА Й СУЧАСНІСТЬ У АСПЕКТІ «УКРАЇНСЬКОЇ УКРАЇНИ»: СУБКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР

Анотація. В статті аналізується проблема духовності у 1941-1945 рр. Ця проблема повстала у зв'язку з суспільними трансформаціями і потребує належного дослідження. Автор торкається необхідності осмислення цих важливих соціокультурних явищ, у першу чергу, у культурологічному та історичному вимірах та значення і осмислення підвищення місця і ролі духовності в умовах II Світової війни.

Ключові слова: культура, війна, духовність, II Світова війна, культурологія, історія.

В.А. Радзиевский, к. культурологии, доцент

ВТОРАЯ МИРОВАЯ ВОЙНА И СОВРЕМЕННОСТЬ В АСПЕКТЕ «УКРАИНСКОЙ УКРАИНЫ»: СУБКУЛЬТУРНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Аннотация. В статье анализируется проблема духовности в 1941-1945 гг. Эта проблема возникла в связи с общественными трансформациями и подлежит должному исследованию. Автор касается необходимости осмысления этих социокультурных явлений, в первую очередь, в культурологическом и историческом измерениях и осмысления повышения значения и роли духовности в условиях II Мировой войны.

Ключевые слова: культура, война, духовность, II Мировая война, культурология, история.

V. A. Radziyevskyy, Ph. D., Associate Professor

WORLD WAR II AND MODERNITY IN THE ASPECT OF "UKRAINIAN UKRAINE": SUBCULTURAL DIMENSION

Abstract. In the article the problem of spirituality is analyzed. The problem become relevant due to social transformations and requires research in the field of education. The author underlines the necessity of comprehension of these sociocultural phenomena in cultural and historical dimensions and increase understanding of the importance and role of spirituality in the II World War.

Keywords: culture, war, spirituality, II World War, subculture, culturology, history.

Постановка проблеми. II Світова війна мала величезне значення для історії України. Лише у битві за Дніпро (одній з наймасштабніших і найважчих в усій світової історії) з обох сторін у боях брало участь близько чотирьох мільйонів людей, а лінія фронту розтягнулась приблизно на 1 400 км. Загинуло більше 2 млн вояків, лише Вермахт втратив понад 60 дивізій. Наслідком перемоги у II Світовій війні було не лише зібрання основних українських етнічних регіонів

(Приєднання Західної України, Північної Буковини, тощо), але і консолідація українства, об'єднання їх у єдиній Українській державі. Субкультурний вимір II Світової війни – окрема тема, проте важливо, що тоді, у 1941-1945 рр., питання Української України знову стало популярним.

Актуальність теми дослідження. Національний чинник був актуальним у 40-і рр. XX ст., а ще більш важливим цей фактор став у наш час. Тому висвітлення цього питання у різних ракурсах і під різними кутами зору залишається і ще довго залишатиметься актуальним завданням для різних публікацій. У зв'язку із цим варто наголосити, що непростим у науковому сенсі є термін "українська Україна". У нашій публікації під "українською Україною" ми маємо не увазі не етнічний і суто національний, а культурний і духовний (насамперед ментальний, культурфілософський, а потім політико-правовий та правовий) вимір. Адже важливо бути «українцем за світосприйняттям», мати «український дух», українські картину світу і аксіосферу. Важлива традиційна щира і доброзичлива ментальна константа українства, а ширше – базова українська культурна парадигма у її субкультурних й інших варіаціях. "Українська Україна" постає не у географічному і біологічному, а насамперед у цивілізаційному і культурному вимірах, у глибинних духовних основах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Україна і українська культура у 1941-1945 рр. викликала інтерес у багатьох вчених (А. Айсфельд, Д. Веденєєв, А. Дудніченко, О. Іванов, М. Коваль, В. Король, С. Литвин, О. Лисенко, П. Медведок, В. Поліщук, О. Потильчак, О. Салата, А. Чайковський та ін. [1-13]). В українській духовності часто бачать одне з вагомих джерел моралі, правди, добра та справедливості.

Виділення недосліджених раніше частин загальної проблеми. У сучасній вітчизняній науковій думці тема збереження та розвитку у XXI ст. не лише концепту, але і традиційного світогляду як оновленої, у першу чергу у духовному вигляді, парадигми «Української України» набуває все більшої актуальності.

Постановка завдання продемонструвати ментальні особливості рефлексії Української України, які були важливими, як у період II Світової війни, так і у наш час і, що ще актуальніше, – вони будуть важливішими у нашій культурно-історичній перспективі.

Виклад основного матеріалу. Зміни, які відбулись після II Світової війни, ще не відповідали популярному у 20-ті рр. XX ст. гаслу «Вільна, велика, політично самостійна Україна», проте ці зміни, навіть за сталінського режиму, були значним історичним прогресом. Прикро, що чимало українців залишилось за межами оновленої УРСР. Не можна ігнорувати і залишені традиційні українські землі під РФ, Польщею, Румунією, Угорщиною і не лише під ними.

Українці відіграли дуже важливу роль у перемозі над фашистською чумою XX ст. Тисячі тисяч українців були героями. Саме українець К. М. Дерев'янка – радянський військовий діяч, Герой України, генерал-лейтенант – підписував Акт про капітуляцію Японії від імені Радянського Верховного головнокомандування. Ще раніше, через незначний час після ядерного бомбардування Хіросіми та Нагасакі К.М. Дерев'янка відвідав заражену радіацією місцевість, склавши звіт з

фотографіями. Це сприяло прискоренню радянськими вченими досліджень і розробок у галузі ядерної зброї.

ООН була створена 24.10.1945 р. 51 країною, серед яких провідне, місце зайняла Україна. У 1945 р. Україна стала однією з держав-співзасновниць ООН. Це було визнанням внеску нашого українського народу у перемогу над фашизмом та зміцнення миру. Українська делегація брала активну участь у конференції у Сан-Франциско, розробляючи Статут ООН. У Сан-Франциско на конференції Голова делегації України, міністр закордонних справ УРСР Д. Мануїльський головував у Першому комітеті, де були розроблені Преамбула та Глава 1 «Цілі та принципи» Статуту ООН. Україна в числі перших підписала Статут ООН.

Суттєвим для національної ментальності було і те, що 10 жовтня 1943 року Президія Верховної Ради СРСР встановила, а потім видала указ (10 жовтня 1943 р.), встановивши орден імені Богдана Хмельницького (трьох ступенів) для нагородження тих командирів, хто особливо відзначився у боротьбі з німецькими військами. Вищим ступенем був перший. Орден імені Богдана Хмельницького став однією із найвищих державних відзнак за оборону СРСР. Цей орден, як і ордени на честь Кутузова, Суворова, Ушакова, Нахимова, мав сприяти відновленню історичної пам'яті та національної свідомості. Ним нагороджували представників як офіцерського, так і солдатсько-сержантського складу. Це стало наслідком суттєвої зміни на фронтах та корінного перелому у війні. Є думка, що ідея встановлення цього ордена належить О. Довженку, а ідея сподобалась Сталіну, Хрущову і багатьом іншим. На орденах був напис українською мовою «Богдан Хмельницький». Знаковим було і те, що 20 жовтня 1943 р. ухвалою радянської влади введено зміни й у назви фронтів. Воронезький, Степовий, Південно-Західний і Південний фронт – були перейменовані на Українські фронти (I, II, III і IV). В грудні 1943 р. було перейменовано партизанський загін С. Ковпака на першу Українську партизанську дивізію імені С. А. Ковпака. Вводячи назви «українські фронти», «українська партизанська дивізія» чи «орден ім. Б. Хмельницького», радянські стратеги апелювали до історичної пам'яті, традиційної ментальності та архетипів.

Переходячи до сьогодення, важливо наголосити на важливості нашої ментальності, українських традицій, особливостей, ідеалів, цінностей, патернів тощо. Український чинник мав, має та повинен мати важливе значення, хоча б на наших землях (а бажано, ще і у діаспорі та на тих територіях, на яких традиційно проживали українці). Ми – українці, а цим можна і треба пишатись, але це багато до чого і зобов'язує. Ми маємо свою велику культуру, співучу мову, багату історію, плодючу – з унікальними чорноземами – землю, чарівну природу. Україна – одна з найбільших країн Європи, де є не лише різноманітні ландшафти, красиві місця, унікальні пам'ятки і чудові люди. Цілком закономірно, що хоча всі люди – браття, проте усі не є однаковими, кожен є неповторним. Наші національна своєрідність і особливість неодноразово підштовхували нас до культурного та історичного самовизначення, самоусвідомлення та самореалізації.

Ми, українці, цікаві світу своєю унікальністю, неповторністю, особливістю. Навіть наші віддалені американські, європейські (особливо французи, англійці,

іспанці, німці) й найближчі сусіди (росіяни та поляки) й ті завжди цікавляться саме особливо, специфічно нашим, власне українським. Навіть росіяни сприймають нас, українців, крізь призму нашої «особливості» [7, с.215]. Скрізь у світі є, наприклад, джинси, а не вишиванки. Вишиванки є не лише у нас, але наші вишиванки є винятковими, зі своїм глибинним народним забарвленням, зі своєю семантикою, орнаментом тощо.

Майже по всій земній кулі існує хліб (теж має свою знаковість і репрезентативність), хоча не всі його споживають (так «хлібом» багатьох східних народів є рис). Але наш хліб є особливим (виращування, приготування та інші дії пов'язані з обрядовістю, включаючи частування). А борщ, галушки, вареники, сало або пісні, зокрема всесвітньовідомий «Щедрик» згармонізований на основі народної мелодії видатним М. Леонтовичем. Наш твір на Різдво лунає у США (у вигляді «Choral of Bells» з видозміненими словами: «Дзвеніть срібні дзвони, веселі різдвяні дзвони, Христос родився» і т.д.). Мало хто знає, що «Ring Silver Bells» М. Воває має українську основу. Постають питання не лише нашого впливу на американську культуру, але й авторського, інтелектуального та суміжних прав. А, отже, є правові, «грошові», майнові, фінансові та й інші цивільні питання, а у широкому аспекті – питання культурної складової.

Окремо слід зазначити етнографічні, переважно субкультурні, особливості щедрої та багатой української землі. Окрема проблема – це потенціал тем різноманітних субкультур. Пишуть переважно про вікові, професійні та кримінальні, при майже ігноруванні етнічних, мовних та етнорегіональних особливостей різних етнотериторіальних вітчизняних субкультур. Чимало українських субкультур є своєрідними діамантами на чудовій мапі України. Хіба не прекрасні, наприклад, унікальні Полтавські чи Львівські візерунки? Окремо варто, зокрема, наголосити на краєзнавчій унікальності як старовинних земель Київщини або Чернігівщини поряд з колоритом козацького краю Дніпропетровщини і Запоріжжя, промислову велич Сходу й майже цілковиту протилежність Галичини. Треба підкреслити це на знакових етнорегіональних пам'ятках архітектури та історії, на специфіці місцевих етносубкультур. Важливо акцентувати на ролі й значенні пам'яток архітектури та історії і на специфіці місцевої етносубкультури для розвитку й осмислення не лише української культури та східнослов'янської цивілізації, а для всієї світової культурної спадщини.

І. Сімонова та багато інших авторів схиляються до широкого розуміння субкультури [5, с. 34–156]. Тому обсяг поняття «субкультура» у сучасній науці продовжує зростати, а в роботах більшості авторів розкриваються тільки окремі аспекти цього феномену [5–7]. Так, А. Абдуллін, Г. Несветайлов і В. Моляко звертаються до «чорнобильської» субкультури. Це автономне, регіональне (в районі постраждалому від аварії на ЧАЕС), цілісне утворення всередині панівної культури, що відрізняється своїми звичаями, нормами, комплексами цінностей, своєрідним стилем життя та мислення носіїв. Естонські вчені (Т. Нійта і ін.) як субкультури виділяють навіть типи публіки, яка «гуляє». Окремі дослідники відзначають субкультури любителів пива, дорожніх пробок, адептів різних див, «магнітофонну субкультуру» і т.п., розширюючи межі поняття субкультури до неймовірних розмірів [5; 7].

Спроба «осуब्культурювання» всього і всіх, розчиняючи культуру у субкультурах, має низку дискусійних положень. При подібній тенденції постає питання «пансубкультурології», проте ідея «пансубкультур» як найбільш впливових мінікультур у певному культурному полілогічна і не викликає заперечень. Субкультурологія, акумулюючи до себе найрізноманітніші варіанти, проекції та моделі субкультур, все потужніше поглинає субкультурознавство (недосконалу модель конгломерату, набіру, зібрання, суміші масиву субкультур), субкультурографію (сукупність досліджень літератури з проблем субкультур), субкультуропропедевтику (негрунтовне вивчення імовірних загроз деструктивних субкультур), субкультурократію (питання влади цінностей і стереотипів субкультур над їх адептами) та деонтологію субкультур (проблеми моралі та моральності у сферах буття субкультур). Дискусію викликає поняття «субкультурика» у якості спрощеної матриці субкультурології.

Вивчення, фінансування, пропагування, підтримка та розвиток у субкультурному вимірі минулого і сьогодення, зокрема краєзнавчого колориту та унікальних особливостей різноманіття кожного українського краю (майже маленького краю) має величезне значення для істориків, культурологів, мистецтвознавців, краєзнавців та інших фахівців як в Україні, так і за її межами (особливо де є наш, український вплив). Так, російська культура від самого свого початку (!) і до сьогоднішнього дня будувалась і будується у значній мірі вихідцями з української землі. А вони про це забувають, намагаючись проштовхувати нові хибні теорії [6, с.130-159].

Історично не росіяни наші старші браття, а ми їхні. Не будемо віддавати свою перворідність та першорядність нашим молодшим північним братам. Засновник Москви (1147) Юрій Долгорукий був великим київським князем, помер у Києві, де його і поховано (1157). Росіянам цікаво що, де і як у нас. Вони можуть вважати нашу територію руською Італією, південно-західним краєм, Малоросією і т.д., нас – малоросами, а Київ розуміти на свій лад (наприклад, «старая столица», «второй Константинополь», «Мекка славянства», «град апостола Андрея», «творенье князя Кия», «колыбель России» і т.д.). Проте навіть «недалекі» російські шовіністи розуміють нашу відмінність. Сьогодні особливу небезпеку для єдності і неподільності України, як і загрозу культурного розвитку, являє деструкція сепаратизму.

Патріотизм має стати нормою життя. Носії різних субкультур не повинні мати неукраїнські (а тим більше антиукраїнські) відтинки, патріотизм – це основа національної ідеї, державної доктрини і нової парадигми українського розвитку. Це важливо для захисту субкультурних прав. Для всіх мають однаково звучати слова Президента України П. Порошенка, які були представлені на бігбордаг з нагоди Дня Незалежності: «З нами правда! За нами перемога!». Україна є великою та величною, а ми всі є європейцями українського походження (етнічний чинник не є домінуючим). Водночас, наше внутрішнє різнобарв'я та різноманіття є великим здобутком і щастям. При цьому Україна має бути українською, зберігаючи внутрішню субкультурну специфіку. Важливим є відстоювання «Української України», тим більше, що наплив мігрантів зможе суттєво змінити не лише «обличчя» України. Щоб цього не сталося треба збагачувати шановних та по-

важних прибульців нашими цінностями. Вони повинні стати не просто громадянами та політичними українцями, а «аксіологічними українцями» й гармонійно увійти до нашої політичної та духовної нації, увійшовши у наш контекст.

При належному підході у національному та культурному питаннях нашу державу, націю та культури чекатиме велике майбутнє. Нам не потрібні нові чужинці зі славою Герострата, Нерона чи Сталіна. Достатньо було вже своїх та заїжджих Іваненків, Павленків та Петренків або Іванових, Павлових та Петрових. Це можна сказати й стосовно конкретних Микити Хрущова, Павла Постишева, Володимира Леніна, Лазаря Кагановича, Михайла Суслова та «іже з ними». Чимало росіян та євреїв стали видатними і славетними синами України. Найкращі представники російської та єврейської культури викликають у нас шану і повагу (Олександр Сергійович Пушкін або Соломон Наумович Шолом-Алейхем), а їх твори заслуговують на увагу, цікавість та захоплення, складаючи золотий фонд світової культури.

Іноді вітчизняні вчені кажуть, ніби, розумні речі. Так, наприклад, популярною є думка, що «треба плекати наш національний генофонд». Але як бути і що робити, якщо є чимало фінансових, житлових та інших проблем?

Проблеми культури, у тому числі національної культури і духовної культури, виходить за свої межі, переходячи у суміжні та віддалені площини (соціальні, політичні тощо). А проблеми старіння та ослаблення етносу? Можливо, Україні все-таки потрібна «нова» кров? Справа у іншому – кров (традиційна чи прийшла) має сприймати український дух, переймати та поширювати українську культурну (і особливо духовну) спадщину, плекати фонд нашої культури. Не варто відкидати так би мовити українізовану (у духовному сенсі) кров. «Нові» українці мають бути духовними, мають досягнути всі найкращі надбання нашої національної культури, вивчити нашу історію, мову та «перетворитись» на свідомих українців. Нам не потрібні прибульці, які нестимуть деструктивні та антиукраїнські ідеї, цінності та стереотипи, нові хвилі та джерела розброду, непорозуміння і насилля.

Україні потрібен новий, – точніше оновлений та зміцнілий на традиційній основі, на базових українських цінностях, – культурофонд, зокрема справді народний духофонд. Не треба боятись майбутніх українців з далеких територій, зокрема афроукраїнців чи австралоукраїнців. Вони, при належному підході, можуть стати зразковими носіями нашої політичної та духовної нації. А в цьому важливим є збереження і розвиток цілої низки культурних, освітніх та наукових програм як на національному, загальнодержавному рівні, так і на рівні регіонів, враховуючи їх субкультурні виміри. Тому доречно звернути увагу не на розкручені іноземні продукти, а саме на національний, суто український елемент, який потребує особливої уваги та термінових вкладень капіталу.

Всі люди – браття, проте ми всі різні, хоча і є тотожними. Одним із підтверджень загальнолюдської єдності є те, що генетики Аризонського університету в США і Кембріджського університету в Великобританії на базі багаторічних досліджень та експериментів у 1995 р. зробили спільну заяву про те, що всі люди планети мають спільних прабатьків – чоловіка і жінку (генокод на 99,9% у всіх людей однаковий). Це є одним із підтверджень про можливість швидкої рецепції

іноземцями наших культурних цінностей та досягнень. Важлива духовна і національна (що взаємопов'язано) свідомість, світоглядна визначеність. Якщо людина вважає себе, у першу чергу, українцем і християнином – це одне, а якщо альпіністом і рокером – це зовсім інше. Потрібна правильна ієрархія цінностей, пріоритетів, мотивів, визначень, ідеалів, сенсів тощо – з відповідним визначенням їх первинності, пріоритетності, вторинності і т.д. Дуже важливо для наших сучасників усвідомлювати не стільки особливості різних субкультур, скільки розуміти те, що бути українцями – це щастя і відповідальність [7, с. 259].

Висновки. Як наслідок культурфілософських сентенцій зазначимо, що домінуючим патерном сьогодення має стати, у першу чергу, українська Україна (а не «деформована», «денаціоналізована» чи «збочена»). Важливо констатувати, що після II Світової війни було створено підвалини для нашої Незалежності і в черговий раз постало питання збереження українства. Зазначимо і те, що з 40-х рр. XX ст. рельєфно проступила й українська субкультурна різноманітність (з регіональною специфікою від Львова до Луганська, від Чернігова до Чорного моря). Все це для нашої культурної рефлексії є неповторним (іноді навіть раритетним) і важливим. Для культурного дискурсу важливим є збереження нашої культурної єдності у краєзнавчому та в іншому різноманітті, без сепаратизму та екстримізму.

Національна парадигма розвитку потребу збереження, у тому числі зусиллями свідомих патріотів України, нашої національної, регіональної та етнографічної неповторності, самобутності та унікальності. Концепція розвитку основних патернів і концептів нашої культури має врахувати традиційну ментальність, а саме те, що Україна традиційно була, є та має залишатись українською, – насамперед, духовно українською.

Отже, український чинник мав і має важливе місце як у період II Світової війни, так і у наш час. Проблема ж збереження та розвитку Української України, у тому числі у субкультурному вимірі, була й є та у подальшому ставатиме (у тому числі на доктринальному рівні) все більш актуальною. І розуміти це треба, – виходячи з культурфілософських та інших викликів, – у першу чергу, в українському духовному аспекті.

Література

1. Веденєєв Д. В. «Повстанська розвідка діє точно і відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення ОУН та УПА. 1940–1950-ті роки / Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. – К.: К. І. С., 2006. – 568 с.
2. Король В.Ю. Історія України : Документи. Матеріали. Посібник / Уклад., комент. В. Ю. Короля. – К. : ВЦ «Академія», 2002. – 448 с. (Альма-матер).
3. Король В. Ю. Історія України : навч. посіб., 2-ге вид., доп. / В. Ю. Король. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 496 с.
4. Кучер В.І. Україна 1941-1945 : трагедія народу за фасадом Священної війни : Монографія / Кучер В. І., Потильчак О. В. – К. : Біла Церква : ТОВ «Білоцерковдрук», 2011. – 368 с.
5. Радзієвський В. О. Базові резонансні субкультури сучасної України : монографія / В. О. Радзієвський. – К. : Видавництво «Логос», 2014. – 664 с.
6. Радзієвський В. О. Нотатки з субкультури аномії : монографія / В. О. Радзієвський. – К. : Видавництво «Логос», 2012. – 368 с.
7. Радзієвський В. О. Про теорію та історію субкультур: нариси до субкультурології : монографія / В. О. Радзієвський. – К. : Видавництво «Логос», 2013. – 276 с.
8. Салата О. О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941 - 1944 рр.) [Текст] : монографія / О. О. Салата ; Донецький національний ун-т. — Донецьк : Норд-Прес, 2010. — 361 с.
9. Салата О. О. Внесок України у зміцнення матеріально-технічної бази СРСР у період оборонних боїв (22 червня - грудень 1941 р.) [Текст] : дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Салата Оксана Олексіївна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 222 арк.

10. Толочко П. П. Київ і Русь : вибр. тв. 1998–2008 / П. П. Толочко. – К. : ВД «Академперіодика», 2008. – 348 с.
11. Українці проти нацизму : політичний вимір: наукове видання / Д. В. Веденєєв, В. І. Кучер ; Ін-т політ. і етнонац. досліджень НАН України, Нац. акад. служби безпеки України. — Київ: Просвіта, 2005. – 84 с.
12. Чайковський А. С. Айсберг : з історії органів внутр. справ і держ. безпеки України / Анатолій Чайковський. – К. : Парламент. вид-во, 2013. – 703 с.
13. Чайковський А. С. Невідома війна : партизанський рух в Україні 1941-1944 рр. мовою документів, очима історика / А. С. Чайковський. – К. : Україна, 1994. – 256 с.

References

1. Vyedyenyeyev, D. V., Bystruxin, G. S. (2006). «Povstanska rozvidka diie tochno i vidvazhno...». *Dokumentalna spadshchyna pidrozdiliv spetsialnogo pryznachennia OUN ta UPA. 1940–1950-ti roky* ["Insurgent intelligence operates precisely and courageously ..."] The documentary heritage of the special units of the OUN and the UPA. 1940-1950s]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
2. Korol, V. Yu. (2002). *Istoriia Ukrainy: Dokumenty. Materialy*. [History of Ukraine: Documents. Materials]. Kyiv: VCz «Akademiya» [in Ukrainian].
3. Korol, V. Yu. (2008). *Istoriya Ukrayiny* [History of Ukraine]. (2nd ed.). Kyiv: VCz «Akademiya» [in Ukrainian].
4. Kucher, V. I., Potylchak, O. V. (2011). *Ukrayina 1941-1945: tragediya narodu za fasadom Svyashhennoi viiny* [Ukraine 1941-1945: Tragedy of the people behind the facade of the Sacred War]. Kyiv – Bila Cerkva: TOV «Bilocerkovdruk» [in Ukrainian].
5. Radziievskiy, V. O. (2014). *Bazovi rezonansni subkultury suchasnoi Ukrainy* [Basic resonance subcultures of modern Ukraine]. Kyiv: Logos [in Ukrainian].
6. Radziievskiy, V. O. (2012). *Notatky z subkultury anomii* [Notes on the subculture of anomie]. Kyiv: Logos [in Ukrainian].
7. Radziievskiy, V. O. (2013). *Pro teoriyu ta istoriyu subkultur: narysy do subkulturolohii* [On the theory and history of subcultures: Essays on subculturology]. Kyiv: Logos [in Ukrainian].
8. Salata, O. O. (2010). *Formuvannia nimetskoho informatsiinoho prostoru v Reichskomissariati Ukrainy ta v zoni viiskovoi administratsii (cherven 1941-1944 rr.)* [Formation of the German information space in the Reichskommissariat of Ukraine and in the zone of military administration (June 1941-1944)]. Donetsk: Nord-Pres [in Ukrainian].
9. Salata, O. O. (2004). *Vnesok Ukrainy u zmitsnennia materialno-tekhnichnoi bazy SRSR u period oboronnykh boiv (22 chervnia-hruden 1941 r.)*. [Contribution of Ukraine to strengthening the material and technical base of the USSR during the period of defensive battles (June 22 - December 1941)]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa [in Ukrainian].
10. Tolochko, P. P. (2008). *Kyiv i Rus: vybr. tv. 1998–2008* [Kyiv and Rus: selected works of 1998-2008]. Kyiv: VD «Akademperiodyka» [in Ukrainian].
11. Viedenieiev, D. V., Kucher, V. I. (2005). *Ukrainci proty natsyzmu: politychnyi vymir* [Ukrainians against Nazism: Political Dimension]. Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].
12. Chaikovskiy, A. S. (2013). *Aisberh: z istorii orhaniv vnutr. sprav i derzh. bezpeky Ukrainy* [Iceberg: on the history of the internal affairs and state security of Ukraine]. Kyiv: Parlament. vyd-vo [in Ukrainian].
13. Chaikovskiy, A. S. (1994). *Nevidoma viina: partyzanskyi rukh v Ukraini 1941-1944 rr. movoiu dokumentiv, ochyma istoryka* [Unknown war: the partisans movement in Ukraine 1941-1944 in the language of documents, in the eyes of the historian]. Kyiv: Ukrayina [in Ukrainian].